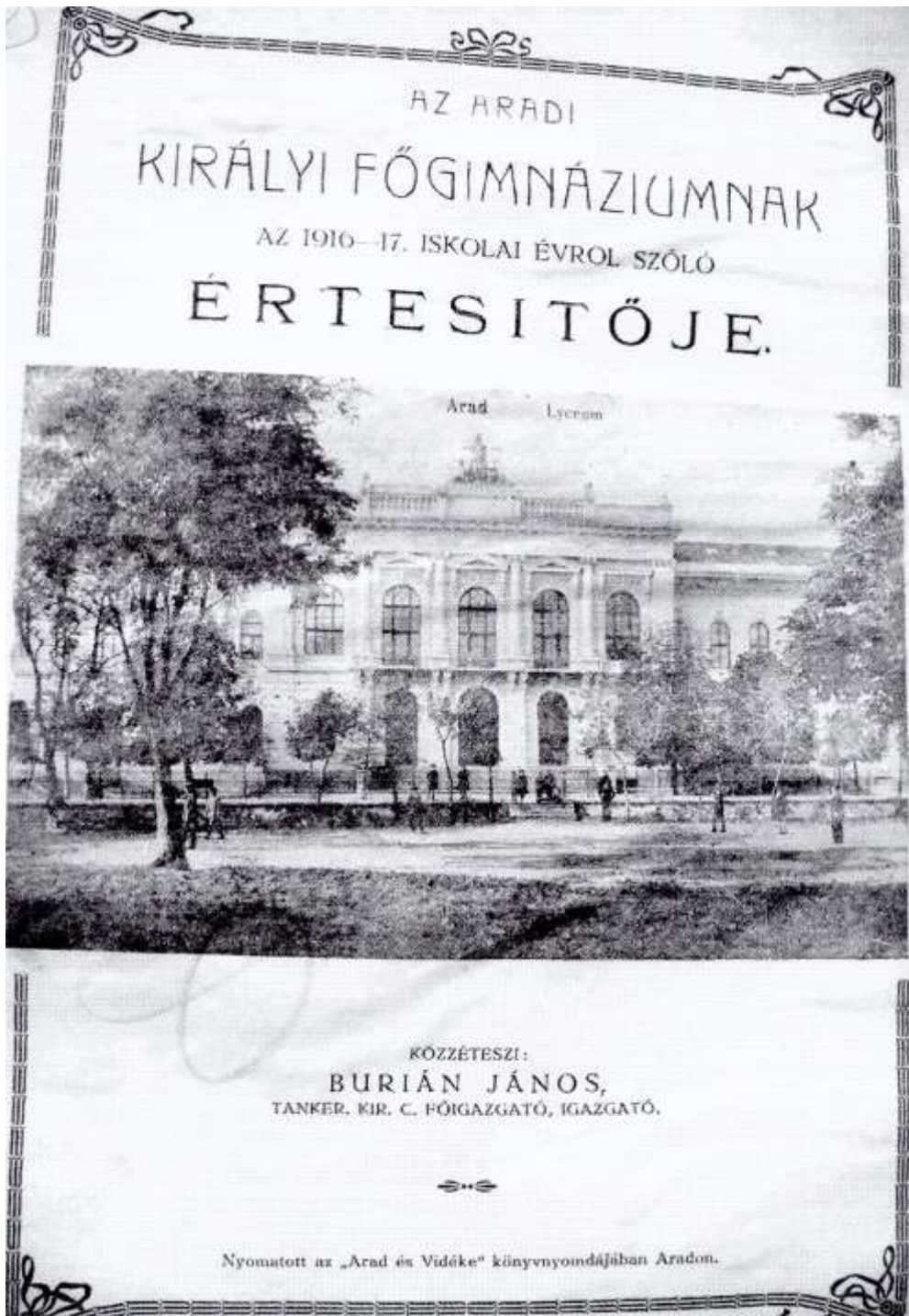

Értesítők

Egy város súlyát a kultúra terén főként az határozza meg, hogy milyen szintű és színvonalú tanintézmények működnek a területén. Az elmúlt évszázadokban Arad „rangját” ebben a vonatkozásban az itt folyó középszintű – ezen belül is elsősorban a gimnáziumi oktatás – adta meg.

Az *Aradi Kis* majd a *Nagygimnáziumban* a kezdetektől minoriták tanítottak 1789-ig, ekkor az I. Ratio szellemében világi tanárok vették át a nevelést 1831-ig, majd újból a minoriták kerültek a tanári katedrára 1873-ig, ezt követően ők végleg kivonultak az oktatásból kivéve a hittan órákat. Az intézmény 1873-ban Királyi Gimnázium lett, majd 1879-ben vette fel a mindenki által ismert **ARADI KIRÁLYI KATOLIKUS FŐGIMNÁZIUM** nevet, amelyet 1920-ig használt. (A királyi jelzőt csak azok a katolikus iskolák teheték a nevükhöz, amelyek a „királyi tanulmányi alapból” részesültek. Ezt az 1773-ban feloszlatott jezsuita rend vagyonának jelentős részéből II. József hozta létre. Arad ezt a támogatást 1873-tól kapta meg.) Az impériumváltás után a **KATOLIKUS FŐGIMNÁZIUM** nevet viselte a végleges megszüntetéséig (1948).

A középiskola legegyszerűbb formája a háromosztályos kisközpiskola 1745-ben indult a városban a minorita szerzetesek irányítása alatt álló iskolában (az elemi oktatás itt 1707-től kezdődött), nagyközpiskola az intézményben 1753-tól létesült. Ez a forma már lényegesen magasabb szintet képviselt: itt a latin nyelv mellett matematikát, történelmet, földrajzot, természetrajzot, fizikát is tanultak a diákok, természetesen ezeket is latinul. Az azonban megengedhető volt, hogy az alsó osztályokban a tanuló anyanyelvén magyarázzák a latin grammatika első fejezeteit, csak később (2-3 év múlva) tértek át a teljesen latin nyelvű tanításra. (Magyarországon a középiskolában egyébként 1844-ig latinul tanítottak.)

Az oktatást tananyag és szerkezet szempontjából a Mária Terézia által 1777-ben kiadott oktatási rendelet, az első Ratio Educationis egységesítette. Ez a törvény, amely a birodalmi szempontok mellett figyelembe vette a magyar érdekeket és sajátosságokat is, számos intézkedést fogantatott. Többek között állami felügyelet alá vonta az iskolákat, a nagyközpiskolai oktatást is tovább bővítette, amely a poétika és a retorika „profillal” most már ötosztályos

lett (a heti óraszám már 25, és bevezettek új tantárgyakat is, például az elemi logikát). Ugyanakkor nyilvánossá tette a diákok tanulmányi eredményeit. A 235-ös paragrafus d. pontja szerint *„az első félév elteltével szigorú számvetést kell tartani az erkölcsi magatartás és a tanulmányi haladás megítélésére, s ennek alapján azokat, akik kiérdemelték, hogy a következő évben magasabb osztályba lépjenek, a kandidátus névvel tüntetik ki, a többiek pedig a remanens megjelölést kapják. (...) **A tanév végén azután minden iskolában és fakultáson nyomtatásban kell megjelentetni a teljes év munkájával kiérdemelt osztályzatok jegyzékét.*** Az „érdemsorozatok” latin nyelven jelentek meg *Clasification juventutis*, *Juventutis gymnasia* stb. címmel a későbbiekben is. Ez az osztály megjelölésével a tanulók nevét és osztályzatait tartalmazta, így joggal tekinthető az iskolai értesítők elődjének.

Az érdemjegyek nyilvánossá tételét a tanulásra ösztönzés eszközének szánták. (A 17–18. századi jezsuita iskolákban találjuk meg ennek az előzményeit. Ott havonta sorba állították a növendékeket a tanulmányi eredményeik alapján, hadd érzékelje konkrétan a gyerek, hogy mire jutott a meghatározott időszakban. Ezt nevezték emulációnak /*aemulation*/.) Ha tekintetbe vesszük, hogy eddig csak ütlegekkel ösztönöztek, és a diákok fizikai bántalmazása mindennapos volt, akkor ez a módszer nagy előrelépésnek számított, de természetesen ez nem jelentette azt, hogy a testi fenytést ezt követően „kivonták a forgalomból.”

Az iskolai anyakönyvek és a közzé tett tanulmányi eredmények alapján Szöllősy Károly (1842–1895):

1883-ban érdekes tanulmányt tett közzé a 18. század végének oktatásáról **AZ ARADI DEÁKOK SZÁZ ÉV ELŐTT** címmel. A könyvecske közel húsz év (1765–1783) fennmaradt iskolai adatait dolgozza fel.

(...) „a legrégebb kimutatások 1765-ről szólnak,... húsz év ...nem nagy időköz ugyan, de elég ahhoz, hogy városunk és megyénk egyetlen gimnáziumáról hű képet adhassunk. (...) Hej, a mostani deákok áldhatják az isteni gondviselést, hogy nem a régi rendszer alatt tanulnak! Istenem! Milyen rettentő sok tortúrán ment keresztül a deák, míg csak a poesist is elvégezhetette!” – írja a szerző az előszóban, de tanulságos az írás a mai olvasó számára is. Szöllősy Károly művéből következnek részletek.

„Az iskola év Mindenszentek napján kezdődött, augusztus végéig tartott, és a következő részekre volt felosztva: Mindenszentektől Karácsonyig, Karácsonytól Húsvétig, Húsvétól végig. Minden időszakban klasszifikáltak, és ha valaki valamely időszakban annyit végzett volna el, hogy felsőbb osztályra bocsájtható, úgy évközben is kezdhetett volna új osztályt. Minden osztály tantárgya több részre volt osztva. Így ki az elemi iskolát elvégezte, az először is „legista” lett, azaz olvasni tanult, karácsonyig mindenkinek kellett az olvasásból vizsgálatot tenni, ki tudott olvasni, az lett „declinista” (...) a declinistának karácsonytól húsvétig a főnevek ragozását kellett megtanulnia, ha megtanulta, lett „comparatista” (...) a comparatistának nem volt sok dolga, ez csak a melléknevek fokozását tanulta. A comparatista élet után következik a „conjugista”-ság,

ez már nehezebb volt. A conjugisták az igék ragozásával foglalkoztak, (...) nehéz tárgy volt, voltak kik három évig is elkínlódtak a konjugációval, míg aztán kisebb parvisták lettek; a „minor parvista” könnyebb mondatokkal foglalkozott és mikor már túl volt az egyszerű mondat körén, akkor „major parvista” lett, és az összetett mondattal ismerkedett meg. Mikor ezen a hat létrán keresztülment és mindegyik csoportból vizsgálatot állott ki, akkor elvégezte az első osztályt, és lett belőle „principista”, vagyis második osztálybeli tanuló, a latin nyelven kívül egy kis hittant, nyelvtant és számtant tanult (...) Ki a II. osztályt elvégezte, abból „grammatista” lett. Ezek csak mondattannal foglalkoztak. A III. osztály már nehezebb volt, Aradon két évig tanították. (...) Ha a grammatikát már jól értették, akkor föleresztették a deákokat a „syntaxis”-ra, a IV. osztályba. Ez az osztály is két évfolyamra volt osztva, nehézzé tették ezt az osztályt a klasszikusok. A klasszikusok megválasztása egészen a tanár ízlésétől függött. (...) A IV. osztályt elvégzett ifjak a humanoriákra mentek, vagyis az V. és VI. osztályt tanulták. Meg kell jegyeznem, hogy ez időben az V. osztályt hívták poesisnak, és a VI.-at retorikának, és csak a század elején lett a viszony más, ekkor nevezték csak el a hatodik osztálybélieket poétáknak, az ötödik osztálybélieket pedig retoroknak (szónokoknak). (...) Úgy látszik, az aradi iskolának nagyon jó hírében kellett állnia, mert a hatodik osztályra az egész országból jöttek össze. (...) Az összes gymásiumi tanfolyam tehát 12 rendes folyamból állott és így már nem kell csodálkoznunk azon, hogy a pályavégzett ifjak legtöbbször 20 évnél idősebbek voltak.”

Szintén ebből a könyvből tudhatjuk meg, hogy 1784-ig egyetlen egy ágostai és helvét hitvallású fiú sem járt a gimnáziumba. Az első magyar parasztfiút 1773-ban vették fel, Nagy Sándort Ötvenesről (Desertum Ötvenes), az első román paraszt származású gyereket 1783-ban (Czaciunu Józsefet Mácsáról), és 1785-ben anyakönyvezték az első zsidó diákot, Blau Mózeset.

Az 1806-ban kiadott II. Ratio Educationis a nagygymnáziumot 6 osztályosra bővítette, de a heti órák számát 20-ra csökkentette, ugyanakkor bevezették a latin grammatika mellett a magyar nyelvtan oktatását is. (Az 1820-as évektől segédnyelvül a magyart is lehetett használni mindegyik tantárgy óráján.) A tanulók osztályzatainak a közlésével ez a rendelet is foglalkozik, a 222-es paragrafusban ezt olvashatjuk: miután *e szabályok szerint a vizsgák befejeződtek, az igazgató ünnepélyes keretek között kihirdeti az érdemjegyek rendjét, és – ha van mód rá, főként, ha önkéntes pénzadományok ezt lehetővé teszik– **a tanév végén gondoskodik ennek kinyomtatásáról.***

Az iskolai értesítők kötelező megjelentetését az 1849 őszi hozott rendelkezés írja elő. Ez a középszintű oktatás új rendjét megállapító szabályzat az osztrák örökös tartományok részére Entwurf (Entwurf der Organisation der Gymnasien un Realschulen in Oesterreich) címen jelent meg, és az alkalmazását kiterjesztették Magyarországra is. Az Entwurf 116-os paragrafusa szól az iskolai értesítőkről, amelyeket minden középszintű oktatási intézménynek évente kötelező módon meg kell jelentetnie. Az értesítők tartalmát hat pontban határozták meg, eszerint a következőket kell tartalmaznia:

1. a tanárok egyikének tudományos dolgozatát
2. az elmúlt tanév tantervét
3. statisztikai adatokat az iskoláról
4. a gimnáziumot érintő fontosabb hatósági rendelkezéseket
5. említésre méltó változásokat a gimnáziumban
6. a taneszközök gyarapodását, a forrás megjelölésével

Értesítőt csak az igazgató nevében, és az ő felelősségével lehetett kiadni. Ugyanakkor az iskolának kötelező módon a kiadványból egy-egy példányt el kellett küldenie a felsőbb szerveknek és a többi hasonló oktatási intézménynek.

Mint látjuk ez az iskolai kiadvány több fontos célt is szolgált: növelte a tanári pálya presztizsét, lehetőséget biztosított a tanárok tudományos és pedagógiai dolgozatainak közlésére, népszerűsítette az iskolában folyó munkát a szülők, a szűkebb pátria körében és a köteles példányok révén a különböző felsőbb szerveknél, a más iskolákból kapott példányok által pedig megismerhették az ott folyó munkát.

Rövidesen kialakult az értesítők (értesítvény, tudósítvány) szerkezete.

Ez a következő volt: címlap (ezen szerepelt az iskola és az igazgató neve, a tanév pontos megnevezése, a kiadvány tartalomjegyzéke, valamint a megjelenető nyomda neve). Ezt követte a valamelyik tanár által megírt programértékezés (tudományos értekezés), majd az osztályonként és tantárgyanként a bevégezett tananyag következett. A kiadvány tartalmazta az iskolai könyvtár és szertár állományában bekövetkezett gyarapodást, közölte a tanárok névsorát, megjelölve pontosan a végzettségüket, tudományos munkásságukat valamint azt, hogy ki miért felelős. Benne volt a tanulók névsora és az összes osztályzatuk, valamint az érettségi eredménye és az iskolára vonatkozó minden statisztika. Létezett jótékonyági rovat, szabad dolgozati feladványok a diákoknak, az érettségi vizsga tananyaga, beszámoltak az önképzőköréről, a segélyező egyesület működéséről. A szerényebb költségvetési években kisebb terjedelmű volt, máskor még a kirándulások beszámolóit is belekerültek. Érdeemes megemlíteni, hogy mindig megemlékeztek az eltávozó, vagy nyugdíjba vonuló tanárokról, az örökre eltávozottakról nekrológot közöltek, ebben méltatták többet között a szakmai pályafutását.

A kiadvány mai szemmel nézve számos személyiségi jogot megsértett mind a tanulók mind a tanárok szempontjából. Többen kérték például, hogy a diákok osztályzatait ne jelentessék meg nyomtatásban.

Egy diák az Arad és Vidéke napilap 1896. június 27-i számában írja meg sirárait az **Egy gimnazista keservei** című glosszában: „... mellékelve küldöm önöknek a század leggyalázatosabb nyomtatványát.....üssék fel az én drága királyi gimnáziumom Értesítőjének 46. lapját, ottan fogják találni egy aranyos táblázatban becses nevemet, és kevésbé becses osztályzataimat. Elülről, hátulról, oldalról csupa négyes....Az igazi brutalitás a négyesek hadserege után következik. Figyelem: rossz, Magaviselet: még a figyelemnél is rosszabb.az anyám keblén óhajtottam kisélni magamat, de az anyám eltaszított magától. Még elég mersz kerülni? Kiegészítve a szemem a szégyentől. Irmuci (az önképzőkörből) csak annyit mondott: hozzám ne jöjjön többet. A papa azt mondta, hogy maga meg van bélyegezve.”

Nem tudhatjuk, hogy a glossza valódi adatokat tartalmaz-e, de hasonló kényelmetlen helyzet az értesítőben közölt iskolai bizonyítványok alapján valóban előfordulhatott. Mindez természetesen semmit se von le az értesítő művelődéstörténeti értékéből.

A fennmaradt példányokat tanulmányozva nemcsak az iskolai oktatásról, de számos kulturális, gazdasági és várostörténeti momentumról szerezhetünk ismereteket, és mivel az iskola nemzetiségi szempontból heterogén volt, szociológiai és társadalomtörténeti kutatások alapját is képezheti.

Piroska István

Gondolatok. 2010. április

Könyvészet:

1. Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1996–1948. Akadémiai Kiadó Bp. 1998.
2. Ratio Educationis, (Az 1777-es és az 1806-os kiadás magyar nyelvű fordítása) Akadémiai Kiadó Bp. 1981.
3. Az aradi deákok száz év előtt, Az aradi gymnasium egykorú évkönyvei után Szöllősy Károlytól Aradon 1883. Nyomtatott Réthy L. és fiánál.
4. Monay Ferenc dr., A minoritarend a magyar középiskolákban. Bp. Stephaneum nyomda R.T. 1910.